

ЖЕРТВОПРИНОШЕННЯ ДІТЕЙ У СХІДНИХ СЛОВ'ЯН ДОМОНГОЛЬСЬКОЇ ЕПОХИ

Досліджується зміст та ідейна семантика звичаю приношення східними слов'янами язичницької та ранньохристиянської епох дітей у жертву язичницьким богам. Автор торкнувся маловідомих сторінок історії духовного життя пізніх язичницьких громад кін. X. – сер. XIII ст., зокрема проаналізував жорстокі звичаї приношення дітей в жертву померлим жерцям та відправлення підлітків до світу мертвих як вісників громади.

Ключові слова: дитячі жертвоприношення, язичницькій культ, вірування, обряд, звичай.

Джерельна база дослідження архаїчної давньослов'янської культури останнім часом була істотно збільшена за рахунок новітніх археологічних досліджень. Зокрема, були відкриті великі городища – святилища на території сучасної Західної України, істотно збільшилася база досліджень язичницьких храмів і могильників.

Використання результатів останніх археологічних відкриттів дозволяють достовірно встановити деякі особливості східнослов'янського язичницького культу. Так, у вітчизняній науці дотепер не існує однозначної точки зору відносно наявності у наших предків язичницької епохи звичаю людських, і зокрема, дитячих жертвоприношень. Деякі дослідники дотримуються думки, що наші предки в язичницький період взагалі не приносили людських жертв, поодинокі ж літописні повідомлення про приношення людей у жертву язичницьким богам були, нібито, запозиченням з інших джерел, зокрема Святого письма [4, с.54; 7, с.227].

Між тим, про людські жертвоприношення у східних слов'ян розповідають не лише вітчизняні літописи, але й іноземні автори. Крім того, сучасні археологи знаходять значну кількість дитячих кісток у східнослов'янських язичницьких святилищах кінця X – сер. XIII ст. Таким чином, на нашу думку, більше відповідає дійсності точка зору тих дослідників, які стверджують, що східнослов'янський звичай приношення дітей у жертву язичницьким богам все ж таки мав місце [13, с.134].

Реконструкція походження, ідейної семантики та динамічного розвитку звичаю дитячих жертвоприношень у східних слов'ян-язичників є метою даної статті. За археологічними даними, звичай дитячих жертвопринесень існував у давніх слов'ян ще задовго до виникнення інституту державності. Так, у праслов'янських святилищах I–V ст. н.е. археологи зафіксували залишки дітей, вірогідно, принесених у жертву язичницьким богам. Їхні тіла були розчленовані, що свідчить про те, що залишки належали нещасним жертвам, а не померлим або забитим дітям похованим на території святилища [6, с. 84-101].

У городищі Бабина гора із зарубинецьким культурним шаром знайдено масове поховання дитячих черепів без ритуального інвентарю. Городище перебувало у лісостеповій зоні, по сусідству з войовничими сарматськими племенами. Дослідники відзначають, що на Бабиній горі частокіл спалили сармати, тому що при дослідженні валів і ровів знайдені залізні черешкові кінцівки стріл – головна зброя сарматів першого ст. до н.е. – першого ст. н.е. [10, с.108-109]. Візантійський автор VI ст. Псевдо-Кесарий стверджує у своєму творі «Відповіді на питання», що древні слов'яни у важкі для них часи вбивали за спільною трапезою дітей, розбиваючи їх об каміння, подібно до мишей [12, с.254].

Таким чином, звичай людських жертвопринесень існував у східних слов'ян ще задовго до виникнення Київської Русі. Між тим, при розкопках жертвників більшості східнослов'янських язичницьких святилищ VI – першої половини X ст. археологи взагалі не знаходять залишків людей. Вірогідно, в другій половині першого тис. н.е. зменшилися зовнішні загрози для східнослов'янського суспільства і людські жертви стали приносити лише в поодиноких випадках.

Найбільшого розвитку звичай людських жертвоприношень досяг у пізніх язичницьких громадах в епоху християнізації Русі. За даними археології, наприкінці X ст. на окраїнах

східнослов'янських земель виникли великі громади тих, хто не бажав приймати християнство. Вцілілі язичники жили в сурових умовах. Вони мешкали на кам'янистих, не родючих землях та вели нескінченні війни з сусідами християнами. Можливе, що саме це стало причиною того, що язичницький культ у пізніх язичницьких громадах став значно жорстокішим ніж у язичницьких громадах дохристиянської епохи.

В пізніх язичницьких громадах простежується кілька характерних світоглядних уявлень, пов'язаних з дитячими жертвоприношеннями. Зокрема, під час аналізу даних археологічних матеріалів Збруцького культового центру чітко простежується звичай вбивати дітей під час поховання місцевих жерців.

Так, на вершині гори Богіт Збруцького культового центру при розчищенні вісьмох поглиблень, заповнених дрібними каменями, знайдені кістки тварин, вугілля й дрібні уламки посуду X-XIII ст. та залишки людей. Зокрема, у поглибленнях 4 і 8, розташованих у північній і південній частинах спорудження, виявлені поховання чоловіків у віці близько 60 років. Скелети лежали на спині, головою на захід, їхні руки були складені на тазу. Крім того, у поглибленні 8 на захід від поховань дорослих людей, вище, серед каменів, лежали кістки дітей у віці близько 2 років. Друге таке дитяче поховання виявлене на глибині 2 м. серед каменів. Судячи з кераміки, поховання здійснювали з кінця X по кінець XIII ст. [17, с.68-69].

Людьми похилого віку, тіла яких поховані в пізніх східнослов'янських язичницьких святилищах, не були дружинники - воїни. По-перше, у ранньосередньовічній Русі воїни зрідка доживали до віку 60 років. По-друге, кістяки даних чоловіків не мають ніяких слідів насильницьких ушкоджень (не загинули в боях). По-третє, у даних похованнях немає супровідного матеріалу, характерного для дружинних поховань (зброї, ладейних заклепок і т.п.).

У похованнях так званих дружинних могильників Гньоздово, Тіміряєво, Шестовиць, некрополів давнього Києва, Ладоги, Чернігова дослідники досить часто разом з трупами воїнів – дружинників фіксують рештки молодих жінок. Звичай ховати маленьких дітей з рештками воїнів – дружинників у даних могильниках не був зафіксований [1, с.71].

Таким чином, у східнослов'янських городищах-святилищах кінця X – сер. XIII ст. швидше за все з маленькими дітьми (як основою майбутнього відродження) ховали служителів язичницького культу, які обслуговували святилища. Цікаво, що поблизу подібних поховань дохристиянської епохи у східнослов'янських городищах – святилищах залишків дітей зафіксовано не було. Прикладом щодо цього може слугувати поховання в язичницькому храмі села Зелена Липа Хотинського району Чернівецької області. У центрі язичницького храму було знайдене поховання сер. X ст. чоловіка 50-60 років. Витягнутий на спині кістяк лежав зі складеними на грудях руками і був орієнтований головою на захід. Останки дітей поблизу поховання дослідники не зафіксували [21, с.174].

Можливо, що даний звичай став результатом посилення жорсткості язичницького культу після хвилі християнізації на східнослов'янських землях наприкінці X ст. Діти, які вважалися берегинями-прибульцями з царства мертвих, повинні були в свідомості пізніх язичників стати й добрими провідниками жерців до підземного світу. Не випадково невідомий давньоруський автор «Слова Грігорія Богослова про ідолів» XII ст., засуджуючи язичницькі звичаї своїх сучасників, які «ныне по окраинам молятся проклятым идолам» несподівано зазначив: «и младенци знаменуют мертви и берегинями их называютъ» [3, с.32-35].

З язичницькими уявленнями про дітей-провідників до царства мертвих добре узгоджується повідомлення Лева Диякона, у якому він описав поховання русами воїнів, що загинули у Доростольській битві. Відповідно до даного джерела, після ритуального вбивства полонених і кремації своїх полеглих воїнів, руси втопили у водах Істра кілька немовлят і півнів [8, с.78]. Вірогідно потоплені у Істрі немовлята, подібно до дітей, забитих під час поховань жерців Збруцького культового центру повинні стати провідниками загиблих воїнів та померлих жерців до підземного світу.

Близьким за змістом міфологічним сюжетом, який простежується під час аналізу матеріалів розкопок Збруцького культового центру та фольклорних джерел є звичай «відправляти» підлітка-вісника до світу мертвих через спеціальні вибиті у скелях колодязі. Так, при дослідженні південної частини городища-святилища Звенігород була знайдена велика западина колодязя. При розчистці його дна був знайдений скорченний кістяк підлітка з пробитим черепом. На думку дослідників

це були залишки забитої жертви, тіло якої кинули до колодязя [17, с.95]. Вірогідно, забитий підліток повинен був в уяві пізніх язичників передати підземним богам якість прохання громади язичників. У східнослов'янських казках доволі часто зустрічається сюжет потрапляння головного героя до «тридесятого царства» за допомогою колодязя або просто великої ями у землі.

Таким чином, наші предки-язичники ранньохристиянської епохи здебільшого бачили у дітях, яких приносили у жертву, берегинь-провідників до царства мертвих та вісників своєї громади до підземних богів.

Другим важливим напрямком уялень пізніх язичників про ідейний зміст жертвоприношень дітей було «годування богів», тобто намагання задобрити надприродні сили за допомогою дитячої жертви. Гіпотеза, висунута І.П. Русановою та Б.О. Тимощуком про те, пізні язичники приносили в жертву дітей-первістків, не витримує жодної критики [14, с.155]. Громади селян, які обслуговують інтереси Збруцького культового центру, не змогли б існувати, якби додержувалися даного звичаю. Східні слов'яни - язичники даної епохи вели нескінченні війни як з дружинами східнослов'янських князів і православним духівництвом, так і з польськими королями, що також активно насаджували християнство. Язичники не тільки оборонялися, але й самі робили набіги на землі християн, убиваючи чоловіків й уводячи в полон жінок з дітьми. Швидше за все, з числа цих дітей і вибиралися жертви язичницьким богам.

Найбільш шанованими богами у пізніх язичників були Род та рожаниці - уособлення померлих предків і родючості землі. Одним из образів Рода та рожаниць були печі, які використовували для випікання хліба. При раскопках городищ-святилищ Збруцького культового центру та навколишніх поселень-супутників був зафіксований жорстокий звичай приношення у жертву хлібним печам дітей. Так, у західній частині городища-святилища Звенігород поблизу капища №3 була розкопана нишеобразна піч, яку використовували для випікання хліба для служителів культу та гостей святилища. Коло печі знайдені фрагменти скелетів кількох дітей 3-5 років. В південній частині Звенігорода, недалеко від домівок жерців була знайдена споруда №2. Навпроти входу до споруди знаходилася хлібна піч, перед якою археологи зафіксували фрагменти кісток не менш як трьох дітей від одного до трьох років. Подібні обряди вірогідно здійснювали й у поселенні Бабина долина поблизу Звенігорода. У центрі городища знайдена прямокутна споруда зі стовповою конструкцією та хлібною піччю. У центрі печі було знайдено череп дитини 1-3 років та кістки теляти. Недалеко від печі на підлозі лежали кістки підлітка 12-14 років та дитини 10-11 років. У городищі-святилищі Богіт у поглибленнях 6 та 8 були знайдені численні кістки немовлят. На думку дослідників святилища саме тут знаходився Збруцький ідол. Тіла немовлят поклали навпроти зображень богинь-рожаниць Макоші та Лади [17, с.83, 94, 96, 132].

Дані археологічних розкопок підтверджують і письмові джерела. Християнські автори - сучасники пізніх східнослов'янських городищ-святилищ добре знали про жертвоприношення дітей і згадували про них у своїх проповідях. Так, Кирило Туровський у своїй проповіді «На Фоміну неділю» писав: "Отселе бо не приемлеть ад треби, заколаемых отцы младенець, на смерть почесты преста бо идолослужение и пагубное бесовское насилие» [2, с.238].

Інший східнослов'янський автор, поч. XII ст., перекладаючи грецьке джерело «Слово Григорія Богослова про ідолів» і намагаючись зробити його більш зрозумілим для співвітчизників раптом замінив у першоджерелі фразу про приношення у жертву грецькій богині Гекаті іноземців на фразу про «Гаверская деторезанья идолом». У подальшому тексті перекладу він пов'язує культ античної Гекати з культом давньослов'янських Макоші та Діви: «Лаконская требищная кровь, просвяжаемая ранами, нею же мажутъ Екатию богыню (оне же Деву славят) и Мокошь чтут» [3, с.32]. У «Слове отца Моисея Выдубицкого о ротах и клятвах» знаходимо наступне: «Приводяще, закалывают пред материю и вси пьютъ кровь заколенного сына матери и тем жерву приносят бесам» [19, с.402].

Таким чином, східні слов'яни-язичники ранньохристиянської епохи активно приносили у жерву Роду та рожаницям дітей, намагаючись таким чином нагодувати та задобрити надприродні уособлення померлих предків та плодючості землі та запобігти тим самим собі гарний врожай.

Серед найбільш шанованих пізніми язичниками надприродних істот, яким активно приносили людські і, зокрема, дитячі жертви, особливе місце, вочевидь, займало якесь божество, зв'язане зі скотарством та світом мертвих. Можливо, що це був Велес - скотячий бог.

На користь даної гіпотези свідчить факт існування на території пізніх городищ-святилищ звичаю приносити в жертву якомусь хтонічному підземному божеству черепів свійських тварин і людей. Так, у Звенігороді на дні жертовної ями № 3 в один ряд були покладені розрубані частини корів (черепи, хребці з ребрами, таз, стегові кістки) і лежали разом чотири нижні щелепи, імовірно, це символізували цілих тварин. У цій же ямі перебував череп і кістяк підлітка, який лежав у скорченому вигляді на правому боці та залишки дітей 3-5 років [16, с.55]. В у другому капищі святилища Звенігород було знайдено кістки більш ніж 30 черепів та розчленованих дитячих кістяків, складені в ями з супроводжуваним матеріалом [14, с.155]. Звичай принесення в жертву черепів тварин і дітей якомусь підземному божеству зафіксований дослідниками в пізніх язичницьких святилищах західних слов'ян. Так, у культурному шарі городища – святилища Гросс-Раден були виявлені скупчення різноманітних речей і предметів IX-XII ст. разом з дитячими кістками й черепами [16, с.52].

Череп коня, корови, свині або людини вважалися вмістищем «кісткової» душі й, на думку наших предків, вона продовжувала існувати в якомусь кістковому «антисвіті», очікуючи на повернення до реального світу. Володарем померлих людей і тварин у підземному світі вважався у східних слов'ян Велес. Від нього нібито залежала родючість землі, здоров'я й благополуччя тварин і людей. Таким чином, можливо що саме Велесу приносила у жертву числені черепи тварин та дітей громада Збруцького культового центру.

Частина людських жертвоприношень у Збруцькому культовому центрі, вочевидь, не була пов'язана ані з богами плідності землі Родом та рожаницями, ані з вшануванням володаря світу мертвих Велесом. У деяких жертовниках Звенігорода разом з кістками дорослих людей та підлітків знаходять залишки зброї та кінської зброї, що вказує на поклоніння якомусь войовничим богам, можливо Перуну. Так, у споруді №3 було знайдено скорчений скелет підлітка. Навколо нього були покладені туші чотирьох корів, меч, кінська шпора. Серед кісток дослідники знайшли також кінцівку стрели, яка була встромлена у земляну підлогу. У споруді №10 на підлозі були знайдені ножни меча, ніж, уламки скляних браслетів, кістки тварин та птахів. Серед кісток тварин були знайдені й залишки людей: підлітка 12-14 років та немовляти. У довгому будинку № 8 поблизу першого капища були знайдені бойова сокира, меч, черепки та роздріблені людські кістки дитини 6-7 років, підлітка 13-14 років та двох дорослих чоловіків [17, с.78, 83-84].

Цікаво, що більшість людей, принесених у жертву войовничим богам городища-святилища Звенігород це підлітки 12-15 років. Можливо, що ритуал приношення у жертву Перуну підлітків у Збруцькому культовому центрі був подібний до ритуалу «подяки» Перуну у 983 році після вдалого походу князя Володимира на ятвягів, описаний у «Повісті временних літ» та деяких інших письмових джерелах. Так, у вказаному джерелі знаходимо: «Иде Володимерь на Ятвягы, и побьдъ Ятвягы, и взя землю их. И прииде Киеву, и творяще требу кумиромъ с людьми своими. И рьша старци и бояре: «мещем жребьи на отрока и дъвицю; на него же падеть, того заръжемъ богомъ». И бьшет Варягъ единъ, и бь дворъ его, идеже есть церкви святыя Богородица, юже созда Володимерь. и бь у него сынъ красенъ тьломъ и душею, и на сего паде жребии. И рьша пришедше послании к нему, яко «паде жребии на сынъ твои, понеже бо изволиша его бозъ наши себь, да створимъ требу богомъ». И рече Варягъ: Не дам сына своего бьсомъ». Они же, шедше, повьдаша людемъ... И абие онъ народъ кликнуша велиимъ гласомъ, и подьськоша съни под нима, и тако побиша» [11, с.57].

Згідно з даним джерелом, після впровадження Володимиром язичницької реформи, жертвоприношення підлітків стали повсякденним явищем, незвичайним показався авторові літопису лише факт відмови додержуватися вказівок служителів язичницького культу. В тексті «Житія Федора й Іоанна» за списком Троїце-Сергієвої Лаври мають місце відомості, яких немає в «Повісті временних літ». Відповідно до даного джерела, варяга Федора вбили кияни, нацьковані жерцями, а Іоанн був принесений у жертву Перуну: «Святый Феодор первый пал под ударами, святый Иоаннъ своею кровью обрызгал мерзкий истукан Перуна»[5, с.45]. Літопис В. Татищева, подає дані, які значно доповнюють відомості «Повісті временних літ» і «Житія Федора й Іоанна». Вочевидь, автор використовував джерела, які не дійшли до нашого часу.

Згідно з Тагіщевським літописом, кривавий епізод за участю варягів Федора й Іоанна був лише заключною частиною жертвоприношень на честь перемоги Володимира над ятвягами. Перед цим, відповідно до даного джерела в жертву була принесена безліч худоби й полонених [20, с.46].

Таким чином, можливо, що подібно до київської громади часів князя Володимира, пізні язичники, які мешкали у поселеннях-супутниках навколо Збруцького культового центру, кидали жереб «на отрока» у своїх громадах перед важливими військовими походами або після вдалих бойових дій. Підлітки на яких падав жереб приносилися у жертву богові війни разом з невільниками та худобою. Можливо, що пізні язичницькі громади використовували дітей і в якості будівельної жертви. Зокрема, кістки дітей різного віку археологи зафіксували у фундаменті багатьох споруд городищ-святилищ Звенигорода, Богіта та Зеленої Липи, поселення-супутника Бабина долина [17, с.132]. Кістки дитини були знайдені при розкопках будинку №2 Новотроїцького городища (XI-XII ст.) [9, с.53-54]. Дитяче жертвоприношення вважалося кращим засобом умилювати богів у ранньосередньовічний період не тільки у свідомості язичників, але й серед новоспечених християн. Так, при розкопках християнського храму в літописному Васильєві археологи виявили саркофаг, що складався з окремих кам'яних брил. У ньому лежала дерев'яна труна з рештками поховання чоловіка віком 30-40 років. Біля кісток, що лежали в неанатомічному порядку, знайдені обгорілі зерна гороху, перепалені кістки, уламки глиняного посуду XII ст. Крім того, були також зафіксовані з південної сторони два контрфорси, у фундамент яких замурували живцем дітей віком до двох років [22, с.212].

Вочевидь, бажаючи зберегти християнський храм, який дав тріщину мешканці Васильєва виконали цілком язичницький обряд - замурували живцем у фундамент будинку двох дітей.

Таким чином, у східних слов'ян, як і у більшості інших індоєвропейських народів існував страшний звичай приношення в жертву дітей язичницьким богам. Він існував повною мірою ще задовго до виникнення Київської Русі, але із розкладом родових відносин в другій половині першого тис. н.е. суттєво втратив популярність в народному середовищі. Новий імпульс своєму розвитку звичай людських жертвопринесень отримав в епоху християнізації в пізніх язичницьких громадах. Пізні язичники бачили у нещасних дітях провідників та вісників до царства мертвих, використовували їх у якості будівельної жертви. Активно приносили дітей у жертву й язичницьким богам – уособленням померлих предків, плодючості землі, худоби та військової справи.

Список використаних джерел та літератури:

1. Алешковский М.Х. Курганы русских дружинников XI-XII веков / М.Х. Алешковский // Советская археология. – 1960. – №1. – С.70-91.
2. Аничков Е.В. Язычество и Древняя Русь / Е.В. Аничков – СПб., 1914. – 386 с.
3. Гальковский Н.М. Борьба христианства с остатками язычества в Древней Руси / Н.М. Гальковский. – Харьков, 1915. – Т.2. – 354 с.
4. Грушевський М.С. Історія України-Руси / М. С. Грушевський. – К.: Наукова думка, 1991. – Т. 1. – 648 с.
5. Житие Федора и Иоанна по списку Троицево-Сергиевой Лавры // Жития святых в 2-х томах. – СПб., 1915. – Т.2. – С.44-46.
6. Козак Д. Н. Святылища восточных славян / Д.Н. Козак., Я.Е. Боровский // Обряды и верования древнего населения Украины. – К.: Наукова думка, 1990. –С. 84-101.
7. Кузьмин А.К. Крещение Руси / А.К. Кузьмин. – М.: Алгоритм, 2004. – 416 с.
8. Лев Диакон. История. – М.: Наука, 1988. – 239 с.
9. Ляпушкин И.И. Городище Новотроицкое. О культуре восточных славян в период сложения Киевского государства / И.И. Ляпушкин // МИА. – и№74. – 1958. – 328 с.
10. Максимов Е.В. Зарубинецкая культура на территории УССР / Е.В. Максимов – К.: Наука, 1982. – 367 с.
11. Повесть временных лет / Под ред. и с пред. В.П. Адриановой-Перетц. – М.-Л.: Изд-во АН СССР, 1950. – 239 с.; Пропп В.Я. Исторические корни волшебной сказки / В.Я. Пропп. – Л.: Изд-во Ленинградского ун-та, 1986. – 365 с.
12. Псевдо-Кесарий. Ответы на вопросы // Свод древнейших письменных известий о славянах. – М.: Наука, 1991. – Т.1. – С.251-264.
13. Рапов О. М. Русская церковь в IX – первой трети XII вв. Принятие христианства / О.М. Рапов. – М.: Наука, 1988. – 416 с.

14. Русанова И.П. Во времена Збручского идола / И.П. Русанова., Б.А. Тимошук // Вопросы истории. - 1990. – № 8. – С.153-157.
15. Русанова И.П. Збручское святилище (предварительное сообщение) / И.П. Русанова., Б.А. Тимошук // Советская археология. – 1986. – №4. – С.90-100.
16. Русанова И.П. Культовые места и языческие святилища славян VI-XIII вв. / Русанова И.П. // Российская археология. – 1992. – №4. – С.50-68.
17. Русанова И.П. Языческие святилища древних славян // И.П. Русанова., Б.А. Тимошук. – М.: Ладога, 2007. – 303 с.
18. Рыбаков Б.А. Первые века русской истории / Б.А. Рыбаков. – М.: Наука, 1964. – 240 с.
19. Слово Моисея – настоятеля Выдубицкого монастыря о ротах и клятвах // Памятники литературы древней Руси. – XI-XII ст. – С.402-403.
20. Татищев В.Н. История Российская. В 3-ох томах / В.Н. Татищев. – М.: АСТ, 2003. – Т.2. – 735 с.
21. Тимошук Б.А. / Славянские святилища на среднем Днестре и в бассейне Прута / Б.А. Тимошук., И.П. Русанова // Советская археология. – 1983. – № 4. – С. 161-174.
22. Фантух А.Ю. Будівельні жертви як залишки язичницьких вірувань населення Буковини XII-XIII ст. / А.Ю. Фантух // Матеріали IV Міжнародної конференції студентів і молодих учених. – К.: Видавництво Національного університету Києво-Могилянська академія, 1996. – С. 211-213

M.N. KOZLOV

SACRIFICE CHILDREN OF EASTERN SLAVS PRE-MONGOL ERA.

Explores the meaning and ideological semantics of the custom of offering of the Eastern Slavs pagan and early Christian eras children in sacrifice to the pagan gods. The author touched on a little-known pages of the history of the spiritual life of the late pagan communities con. The X century - mid. XIII, in particular analyzed жестокий customs bringing children as sacrifices to the dead priests and departure adolescents in the other world as a messenger of the community. the pagan gods.

Keywords: human sacrifice to the pagan cult, belief, ritual, custom.

M.H. КОЗЛОВ

ЖЕРТВОПРИНОШЕНИЕ ДЕТЕЙ У ВОСТОЧНЫХ СЛАВЯН ДОМОНГОЛЬСКОЙ ЭПОХИ

Исследуется смысл и идейная семантика обычая приношение восточными славянами языческой и раннехристианской эпох детей в жертву языческим богам. Автор затронул малоизвестные страницы истории духовной жизни поздних языческих общин кон. X – сер. XIII ст., в частности проанализировал жестокий обычай принесения детей в жертву умершим жрецам и отправление подростков в загробный мир как вестника общины. языческим богам.

Ключевые слова: человеческие жертвоприношения, языческий культ, верование, обряд, обычай.